

(További Kosztolányi-novellák)

ESTI KORNÉL

MÁSODIK FEJEZET, *MELYBEN 1891. SZEPTEMBER 1-ÉN A VÖRÖS ÖKÖRBE MEGY, ÉS OTT MEGISMERKEDIK AZ EMBERI TÁRSADALOMMAL*

Ezernyolcszázkilencvenegy volt, szeptember 1.

Édesanyja reggel hétkor benyitott az udvarra néző, szerény lakás hosszúkás szobájába, melyben három gyermeke aludt: ő, az öccse meg a húga.

Lábujjhegyen suhant a hálós ágyhoz, lecsatolta a zöld hárászból bogozott háló rúdját, s a legnagyobb, hatéves fiának homlokát gyöngéden illette, hogy fölébressze. Ma először kellett iskolába mennie.

Az azonnal kinyitotta a szemét. Közvetlen közelből az anyja kék szeme csillogott előtte. Elmosolyodott.

Vézna, vérszegény fiúcska volt, átlátszó fülekkel. Még mindig utolsó nagy betegségét sínylette, a mellhártyagyulladás. Annak idején több hónapig nyomta miatta az ágyat. Szíve már a jobb oldalán dobogott, már arról beszéltek, hogy műtéti úton kell lecsapolni savóját, amikor váratlanul jobban lett, s a savó elapadt. Később föllábadt, de akkor meg „idegeskedni” kezdett. Mindenféle bogarai támadtak. Félt a kendős öregasszonyoktól, a kakastollas csendőröktől. Félt attól, hogy édesapja - nem tudni, miért - föbbe lövi magát, s ilyenkor előre befogta fülét a két tenyerével, hogy ne hallja majd a pisztoly dörrenését. Félt attól, hogy nem kap elég levegőt, s szobáról szobára járkálva különböző bútorokat ölelgetett, hogy az erőfeszítéstől mellkasa kitáguljon, s meg ne fulladjon. Félt a koporsóüzletektől s a haláltól. Nemegyszer megesett, hogy lámpagyújtáskor maga köré gyűjtötte övéit, és rendelkezett, hogy miképpen temessék el, kinek-kinek milyen játékát adják oda, ha éjszaka találna meghalni. Állapotát a háziorvos nem tartotta súlyosnak. Szülei mégis úgy tervezték, hogy az első elemít inkább magánúton végzi el, s egyelőre nem adják nyilvános iskolába. Utolsó pillanatban másképp döntöttek.

Most ott ült az ágya szélén, az álomtól puffadt szemmel. Ásítózott és vakaródzott.

Tudta, hogy ez a nap előbb-utóbb el fog következni. De nem hitte, hogy ilyen gyorsan itt lesz. Szerette volna valahogy késleltetni.

Ímmel-ámmal gyürkődte föl hosszú fekete harisnyáit, melyek a lábain hurkássá csomósodtak. Álldogált a mosdótál előtt. Bele-belemártotta és kivette kezét. Figyelte a víz színén remegő fénykarikákat.

Anyja maga mosdatta meg. Tiszta inget adott rá. Kikészítette ünnepi ruháját, egy kis fehérrel szegett, sötétkék vászonruhát, melyet az ő régi blúzáról lefejtett, szív alakú női gyöngyházgombok díszítettek. Haját vizes kefével szántotta végig.

Kávét tett eléje ibrikben meg egy S-kiflit. Ő ma nem akart kávézni. Azt mondotta, hogy nincs étvágya.

Erre anyja a kezébe nyomta ábécéskönyvét, tábláját, palavesszőjét, s vezette az iskolába.

Az őszi nap már teljes pompájában tündöklött az alföldi város fölött. Parasztszekerek zötyögtek sárga porfelhőkben. Vonat fűttengett a kishídon. A piacon zsákokban árulták a piros rózsapaprikát meg a fehér száraz babot.

Bosszúsan tipegett anyja mellett. Merevnek, nevetségesnek, főképp leányosnak érezte magát ebben a „legjobb” ruhájában, melyről tudta, hogy a legrosszabb, hogy olcsó és ócska. Szerette volna letépni, földre tiporni. De tudta, hogy apja szegény gimnáziumi tanár, s nekik nemigen futja különbre. Azzal vett magának elégtételt, hogy egész úton nem szólt egy szót sem.

Nagyon hamar a Vörös Ökörhöz érkeztek.

A Vörös Ökör az elemi iskola volt. A népművelésnek ez az egyetemes palotája onnan kapta merőben sajátos nevét, hogy valamikor a helyén egy dűledező, ütött-kopott kocsmá állott, melynek cégérjére egy vörös ökör volt pingálva. A viskó már egy emberöltő óta leégett. De ennek a borissza városnak korhelyei még mindig szívesen emlékeztek vissza az itteni duhaj éjszakákra, s ezért kegyeletesen az iskolára is átruházták a kocsmá nevét, mely ekképpen apáról fiúra szállt.

Amikor anyjával az iskola homályos előcsarnokába ért, elhalványodott. Rájött a „nehéz légzés”. Szokása szerint egy oszlophoz dőlt, s teljes erejével magához szorította. Anyja lehajolt hozzá, megkérdezte, hogy mi baja. Nem felelt neki. Csak a kezét szorongatta, egyre erősebben.

Fönn az emeleten volt az első osztály. Egy barna szárnyas ajtó előtt az anyja megcsókolta őt. Indulni akart. De ő nem engedte el a kezét.

- Félek - susogta.

- Mitől félsz?

- Félek - ismételte.

- Ne félj, aranyom. Nézd, a többiek is itt vannak. Mindenki itt van. Hallod, milyen vidámak? Menj a kis barátaidhoz.

- Maradj - könyörgött, s az anyja szoknyájába kapaszkodott.

Az a szabadon hagyott kezével búcsút intett fiának, kisiklott előle, lassan ballagott a folyosón. A folyosó sarkán elővette zsebkendőjét, s megtörölte szemét. Még vissza is nézett rá egyszer, hogy mosolyával bátorítsa. De aztán hirtelen eltűnt.

A kisfiú egy darabig földbe gyökerezett lábbal állt, s várt-várt, anyja után bámulva. Remélte, hogy talán visszajön, és tréfa az egész. De nem volt tréfa.

Miután ezt megértette, s megértette azt is, hogy egyedül van, oly egyedül, mint még eddig sohase volt a földön, egész testét görcs szorította össze, mely leginkább a hascsikaráshoz hasonlított. Menekülni próbált. A fal mentén a lépcsőig lopódzott, ahol az előbb oly rejtélyesen a semmibe foszlott az a szoknya. Ott egy lépcsőház tátongett, teljesen idegen és vigasztalan, kongó, szürke, visszhangos boltozattal. Ahhoz, hogy ide lemerészkedjék, halált megvető bátorságra lett volna szüksége. Tanácsosabbnak vélte, hogy a kárvallott emberek ösztönével inkább visszaosonjon oda, ahol elvesztette azt, akit keresett, a tanterem elé. Ezt a helyet már különben is megszokta egy kicsit.

A félig nyitott ajtó résén bekukucskált.

Gyermekeket látott, annyi gyermeket, amennyit együtt még sohase látott. Egy tömeg volt ez, a tömeg, hozzá hasonló, teljesen ismeretlen kismemberekből.

Nem volt tehát egyedül. De ha az imént azon esett kétségbe, hogy annyira egyedül van a világon, most még riasztóbb kétségbeesés fogta el, hogy ennyire nincs egyedül a világon, s kívüle még annyi-annyi ember él. Ez talán még rettenetesebb volt.

Mindenki egyszerre karattyolt. Hogy mit, azt nem lehetett kivenni. Mormolt a láрма, félelmetesen megöblösödött, dörgött, mint az égiháború.

Amíg így mélázott, valaki - egy felnőtt ember, akiről nem tudta, hogy kicsoda - fölemelte, s betette a tanterembe. Ott állt, gyűrött kis kalapjával a fején.

Azt várta, hogy most valami csoda fog történni. Azt várta, hogy ez a sok gyerek mind-mind fölugrál, s a nevét kiabálja. Azt várta, hogy zsebkendőjüket lengetve üdvözik őt. Csakhogy ez a csoda nem történt meg. Észre se vették.

Fejéről lekapta a kalapot. Köszönt nekik, illedelmesen. Ők akkor se köszöntek.

Egy szoba volt ez, de nem olyan, mint a többi szoba, melyben díványok és függönyök vannak, hanem rideg, hivatalos, kopár. Három nagy csupasz ablakán barátságtalanul özönlött be a józan fény. A dobogón örködött egy asztal. Mögötte feketén a tábla, sárgán a szivacs, fehérén a kréta. Előtte peckesen és szigorúan a számológép, mint egy örült. Körös-körül a meszelt falakon színes állatábrák, az oroszlán, a róka, kartonlapok, melyeken ilyesmit lehetett olvasni: *em-ber*, *ál-lat*, *já-ték*, *mun-ka*. Zavarában mind elolvasta. Négyéves kora óta írt és olvasott.

Osztálytársai már mind ültek. Ő is szeretett volna leülni valahova.

Az első padokban szinte magától értetődően az „úrigyermek”-ek helyezkedtek el, földbirtokosok, városi tanácsosok fiai. Ezek a derűs, szösze, pufók fiúcskák matrózzruhát viseltek, keményített gallért, selyemnyakkendőt. Arcuk olyan volt, mint a tejbe ejtett rózsa. Illedelmesen, de önérzetesen vették körül a dobogót, akár az uralkodó irányzatot támogató kormánypárt a miniszterelnök bársonyszékét. Ő szintén „úrigyermek”-nek tartotta magát. Ennélfogva ajkára holmi idétlen mosolyt erőltetve feléjük közeledett, hogy letelepedjék az első padba. Csakhogy ott már majdnem minden hely el volt foglalva. Helyet szorítani nemigen siettek neki. Egymással pusmogtak, mint bennfentes pajtások, s hüvös udvariassággal, kissé meglepődve nézték a felszeg, későn érkezett jövevényt, aki hoppon maradt. Egyesek kárörvendve mosolyogtak is.

Elszégyenülve és sértődötten hátrafelé kullogott. Ha nem lehetett az első padban a legelső - gondolta -, legalább az utolsó padban lesz a legutolsó. Ott az osztály végén parasztyermekek tanyáztak, izmos, erős lurkók, mezítláb vagy csizmában. Vörös zsebkendőjükből kirakosgatták elemőzsiájukat. Fekete kenyeret, szalonnát falatoztak bugylibicskával, és görögdinnyét. Oda-oda sandított. Az áporodott szag, mely kipárolgott csizmájukból, ruhájukból, föl kavarta gyomrát. De azért szívesen leült volna közéjük. Tekintetével rimázkodott, hogy fogadják be legalább ők. Leste, hogy megszólítsák, hogy jelt adjanak. Ezeknek is egyéb dolguk akadt. Papírgalacsinnal dobálózottak s papírgombócokkal, melyeket belülről szalonnabőrrel, görögdinnye héjjal béleltek ki, egy ilyen tartalmasabb papírgombóc épp a homlokán találta el. Az ijedség nagyobb volt, mint a veszedelem. Ő azonban a falnak tántorodott. Ezen aztán mindenki röhögött, az alsóház is és a felsőház is, pártkülönbség nélkül.

Lelkében dühvel és bosszúval innen is elkotródott. Nem tudta, hogy hová menjen, nem tudta, hogy hová tartozik. Hát a kályha mellé állt, egyedül. Szégyellte, hogy olyan gyáva és ügyetlen. A kályha mellől végtelen megvetéssel méregette ezt az egész analfabéta társaságot. Ha tudnák ezek, hogy ő mit tud. Tudta például, hogy az ember rendes hőmérséklete 37 fok, s akinek 40 fok láza van, az már alig menthető meg. Tudta, hogy van közönséges írás és gyorsírás. Tudta, hogy a kinin keserű, s az ipecacuana édes. Tudta azt is, hogy Amerikában most este van. Sok mindent tudott már. De ők nem tudták, hogy ő mindezt tudja.

A Vörös Ökör kisharangja a tetőn levő fatornyocszában dallamosan gingallózott, jelezve, hogy nyolc óra, s mindjárt kezdődik a tanítás. Amíg a harang csengett szaporán, lélekszakadva, oly búsan, mint az a harang, amely a haldoklókat siratja, elbúcsúzkodott mindentől, ami kedves, az otthoni szobáktól, a kerttől s annyira egyéni játékeitől is, a szappanbuborékoktól és a léggömböktől. Az ájulathoz közel a hideg bádogkályhához támaszkodott.

Csönd lett. A küszöbön megjelent a tanító, egy köpcös bácsi, kurtára nyírott sötétszőke hajjal, igen bő, porszürke ruhában. Akkorákat lépett, mint egy elefánt. A dobogóra gurult.

A tanító egyenként kikérdezte a gyerekeket, hogy kinek van táblája s palavesszője, aztán arról beszélt, hogy mennyi szépet, nemeset, hasznosat fognak itt tanulni. De száján egyszerre elakadt a szó.

Tekintete megakadt rajta, aki a kályha mellett gubbasztott.

- Hát te mit keresel ott? - kérdezte feléje emelve nagy arcát. - Ki állított oda? Gyere csak ide.

A kisfiú majdnem szaladva a dobogó elé sietett. Rémulten, magából kikelve hadarta.

- Tessék engem hazaengedni.

- Miért - érdeklődött a tanító.

- Nem akarok többé iskolába járni.

Az osztály hahotázott.

- Csönd legyen! - szólt a tanító. - Miért nem akarsz te iskolába járni?

- Mert engem itt nem szeret senki.

- Bántott valaki?

- Nem.

- Hát akkor mit kotyogsz összevissza? Nem szégyelled magad, te anyámasszony katonája? Otthon bizonyára elkenyeyztettek. Jegyezd meg, hogy itt te is olyan vagy, mint a többi. Itt nincs kivétel. Itt mindenki egyenlő. Értetted?

Az osztály helyeslően mozgolódott.

A tanító még egyszer rátekintett erre az ijedt kisfiúra. Ekkor látta, hogy az arca egész zöld.

- Rosszul vagy? - kérdezte tőle, lágyabb hangon.

- Nem.

- Fáj valamid?

- Nem.

- Na - mondta -, menj szépen a helyedre. Hol a helyed?

- Sehol.

- Sehol? - csodálkozott a tanító. - Hát ülj le valahová.

A kisfiú az osztály felé fordult. Arcok vigyorogtak feléje, sok-sok kis arc, mely egyetlenegy óriási, ijedelmes bálványarccá fancsalodott. Szédelegve botorkált ide-oda. Megint el kellett haladnia az első pad előtt, ahol nem volt számára hely. Valahol középütt talált egy tenyérnyi helyet, egy pad legszélén. Csak féllábával ülhetett le ide, úgy, hogy a másik lába az űrben lógott. Mégis jobb volt ülni, eltűnni a szemek elől, megsemmisülni a tömegben.

- Gyermek - vezényelt a tanító -, vegyétek elő a táblát és palavesszőt. Írunk. Az *i* betűt írjuk.

Palatáblák zörögtek. Ő is a padra akarta fektetni palatábláját, de a mellette ülő morcos, fekete fiú ellenségesen kifelé tuszkolta. Nem engedte írni.

Erre keservesen és hangosan sírva fakadt.

- Mi az? - szólt a tanító.

- Sír - jelentette a morcos, fekete fiú.

- Kicsoda?

- Ez itt, ni.

Minden gyermek feléje nézett. Sokan föl is álltak, hogy jobban lássák.

- Itatja az egereket! - kiabáltak.

- Csönd legyen! - csattant föl a tanító, s a nádpálcával az asztalra vágott.

Lejött a dobogóról. A kisfiú mellé állt. Megsimogatta arcát lágy, bagószagú kezével.

- Ne sírj - csitította. - Ülj be a padba. Egészen. Mért nem engeditek be? Itt még soknak van hely. Így ni. Tedd magad elé a táblát, vedd a kezédbe a palavesszőt. Töröld meg az orrod. Most írni tanulunk. Vagy te nem szeretnél megtanulni írni?

- De igen - szipogott a kisfiú.

- Nahát - mondta helybenhagyólag a tanító.

A táblára egy *i* betűt kanyarított.

- Föl - vezényelt -, rajta, vissza, le, kereken el.

Palavesszők visítottak, mint a kismalacok.

A tanító megint lejött a dobogóról. Végigsétált az osztályon, vizsgálgatta a táblákra rajzolt ákombákomokat. A kisfiú *i* betűjét is megnézte. Szép, finom *i* betűt írt. Megdicsérte érte. Az már nem sírt.

- Hogy hívnak téged? - kérdezte tőle.

A kisfiú fölkel. Valamit motyogott, nagyon halkán.

- Nem értem - szólt a tanító. - Mindig bátran és értelmesen felelj. Mi a neved? - kérdezte még egyszer.

- Esti Kornél - válaszolt a kisfiú, bátran és értelmesen.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET,

MELYBEN EGY KÖZÖNSÉGES VILLAMOSÚTRÓL AD MEGRÁZÓ LEÍRÁST, S ELBÚCSÚZKODIK AZ OLVASÓTÓL

- Ordított a szél - szólt Esti Kornél. - A sötétség, a hideg, az éj jeges virgáccsal verte végig s összekarmizsálta arcomat.

Orrom sötétbíbor volt, kezem szederjes, körmeim lilák. Csorogtak könnyeim, mintha sírnék, vagy megolvadt volna bennem az élet, mely még nem fagyott jégkupaccá. Köröskörül fekete sikátorok ásítottak.

Én csak álltam és vártam, topogtam a kőkemény aszfalton, s körmeimbe fűjtam. Télikabátom zsebébe rejtettem meggémberedett ujjaimat.

Végre messze-messze a ködben feltűnt a villamos sárga fényszeme.

A kocsí visított a síneken. Szilaj kanyarodással megállt előttem.

Föl akartam szállni, de alig nyúltam a kapaszkodóhoz, barátságatlan hangok rivaláltak rám: „Megtelt.” Emberfürtök lógtak a fölhágóról. Benn, a kétes homályban, melyet egyetlen fémszálas körte világított meg vörösen, élőlények mozogtak, férfiak, nők, karon ülő csecsemők is.

Egy pillanatig tétozáztam, majd hirtelen elhatározással fölugrottam. Semmi okom se volt finnyáskodni. Úgy fáztam, hogy fogaim összekocódtak. Aztán siettem is, nagy út várt rám: okvetlenül meg kellett érkeznem.

Helyzetem eleinte több volt, mint kétségbeesés. Belecsimpaszkodtam az emberfürtbe, s magam is egy láthatatlan bogyója lettem. Hidak, alagutak alatt vágattunk el oly vad sebességgel, hogyha leesem, szörnyethalok. Olykor egy tűzfalat, egy deszkapalánkot, egy fatörzset súroltam. Életemmel játszottam.

A veszedelemnél is több szenvedést okozott az a tudat, hogy útítársaim egytől egyig gyűöltek. Fönn a villamos tornácán röhögtek rajtam, lenn a fölhágón pedig azok, akikkel összekovácsolt a végzet, nyilván a megkönnyebbülés sóhajával köszöntötték volna, ha lezuhanok, nyakam szegem, s ők ily áron szabadulnak egy kölöncről.

Sokáig tartott, míg a tornácra kerültem. Csak épp a peremén jutott számomra talpalatnyi hely. De hát fönn voltam a szilárd talajon. Két kezemmel keményen szorítottam a kocsí külső vázát. Nem kellett immár félnem, hogy lerepülök.

Igaz, itt a közhangulat ismét ellenem fordult, mégpedig viharosan. Ott lenn már félig-meddig megszoktak. Tudomásul vették létezésem, mint szomorú tény, s miután összekozmásodtak velem, ügyet se vetettek rám. Fönn azonban én voltam a legutóbbi föltolakodó, a legfrissebb ellenség. Valamennyien közös gyűlöletben forrtak össze ellenem. Nyíltan és suttyomban, hangosan és halkán, szitkokkal, tréfás átkokkal, otromba, aljas megjegyzésekkel üdvözöltek. Semmiképp se csináltak titkot abból, hogy szívesebben látnának a föld alatt két méternyire, mint itt.

De nem adtam föl a harcot. Csak kitartani - biztatgattam magam. - Állni a sarat, azért sem engedni.

Konokságomnak meg is lett a foganatja. Elkaparintottam egy kapaszkodósíjat, s azon csüngtem. Nemsokára meglökött valaki. Oly szerencsésen buktam előre, hogy beljebb vágódtam. Már nem közvetlen a kijárat mellett ácsorogtam, hanem a tornácra levő csoport kellős közepébe ékelődtem sziklaszilárdan. Minden oldalról szorítottak, melengettek. Néha a szorítás olyan erős volt, hogy elakadt lélegzetem. Néha egy tárgy - esernyőnyél vagy bőrnöcsarok - a gyomromba bökött.

De a múltó jellegű zavaroktól eltekintve nem lehetett panaszkodnom.

Aztán eshetőségeim fokozatosan javultak.

Jöttek-mentek, fölszálltak-leszálltak. Már fesztelenül mozoghattam, bal kezemmel kigomboltam télikabátomat, előhalásztam nadrágzsebemből erszényemet, s eleget tehettem a kalauz többszöri ünnepélyes, eddig eredménytelen felszólításának, hogy váltsam meg menetjegyem. Micsoda öröm volt legalább fizetnem.

Utána ismét egy kis zűrzavar támadt. Fölmászott egy tekintélyes, kövér ellenőr, akinek száz kilójától a zsúfolt kocsí csaknem kicsorrant, akár az a csordultig levő kávéscsésze, melybe egy jókora cukrot dobnak. Az ellenőr kérte jegyemet. Újra ki kellett gombolkoznom, s ezúttal szabadon levő jobb kezemmel kellett megkeresnem erszényemet, melyet imént bal nadrágzsebembe süllyesztettem.

De határozottan szerencsém volt. Amint az ellenőr alagutat vájva az eleven testek közt a kocsí belsejébe furakodott, egy viharos emberhullám engem is befelé sodort, és - eleinte nem hittem szememnek - én is benn voltam, benn a kocsí belsejében: „megérkeztem”.

Közben valaki fejbe ütött, télikabátomról lepattant pár gomb is, de mit törődtem én ekkor ilyesmivel. Büszkeség dagasztott, hogy idáig jutottam. Leüléstről természetesen szó se lehetett. Az ülők kiváltságos társadalmát egyébként se láttam. Eltakarták őket az állók, a szíjon lógók, akik változtatva részint tulajdon lábukon álltak, részint másokén, aztán az a mocskos pára is, mely fokhagymás, gyomorsavas leheletektől beszüremkedő téli ködből, ruhák áporodott kigőzölgéséből verődött össze.

E minden emberi méltóságából kivetkezett összepréselt, bűzös állatsereglet láttán annyira megundorodtam, hogy a célhoz és beteljesüléshez közel az a gondolat kísértett, leteszek a küzdelemről, nem folytatom tovább utamat.

Ekkor megpillantottam egy nőt. Az egy homályos sarokban álldogált, kopott ruhában, nyúlászor nyakbavetővel, a falnak támaszkodva. Elcsigázottnak, szomorúnak látszott. Egyszerű arca volt, szelíd, tiszta homloka, kék szeme.

Ha bírhatatlannak éreztem a szégyent és sajogtak a tagjaim és émelygett a gyomrom, akkor a rongyokban, az állati pofák közt, a dögletes levegőben őt kerestem, bújócskázva a fejek és kalapok között. Többnyire maga elé

meredt. De egyszer találkozott tekintetünk. Ettől kezdve nem zárkozott el. Úgy rémlett, mintha ő is azt gondolná, amit én, s mintha ő is tudná, hogy mit gondolok erről a kocsiról és mindenről, ami körülötte van. Ez megvigasztalt.

Engedte, hogy nézzem őt, s én úgy néztem kék szemébe, mint a betegek abba a kék villanymécsesbe, amelyet éjszaka gyújtanak meg a kórtermekben, hogy a szenvedők mégse legyenek egészen egyedül.

Csak neki köszönhetem, hogy nem vesztettem el végleg harci kedvemet.

Egy negyed óra múlva már ülőhelyet is kaptam a padon, melyet réztámaszkodók mértek ki négy utas számára. Egyelőre csak annyi hely jutott nekem, hogy a levegőben lebegve fél combomra ereszkedhettem. A köröttem ülők ronda nyárspolgárok voltak, belefészkeltek magukat vastag bundájukba és szerzett jogaikba, melyekből semmit sem akartak engedni. Én beértem azzal, amit adtak. Nem követelöztem. Tettettem, hogy nem veszem észre silány dölyfüket. Úgy viselkedtem, mint egy zsák. Tudtam, hogy az emberek ösztönösen gyűlölik az embereket, és sokkal hamarabb megbocsátanak egy zsáknak, mint egy embernek.

Így is történt. Miután látták, hogy közönyös vagyok, afféle senki és semmi, aki nem számít, kissé tovább húzódtak, s rendelkezésemre bocsátottak valamicskét a nekem dukáló helyből. Később már válogathattam is a helyek közt.

Néhány megálló után egy ablakülésre tettem szert. Letelepедtem, és körülnéztem. Először is a kék szemű nőt kutattam, de az már nem volt ott, nyilván leszállt valahol, míg én az élet vad viadalát vívtam. Elvesztettem mindörökre.

Sóhajtottam egyet. Kibámultam a jégvirágos ablakon, de csak lámpaoszlopokat láttam, szennyes havat, sötét-ridegen zárt kapukat.

Még egyet sóhajtottam, aztán ásítottam. Úgy vigasztalódtam, ahogy tudtam. Megállapítottam, hogy „küzdöttem és győztem”. Elértem azt, amit lehetett. Vajon a villamosban ki érhet el többet egy kényelmes ablakülésnél? Tűnődve, szinte elégedetten gondoltam vissza borzasztó tusám egyes mozzanataira, az első rohamra, mellyel birtokba vettem a villamost, a fölhágó szenvedésére, a tornác ökölharcára, a kocsi belsejében levő tűrhetetlen légkörre és szellemre, s szemrehányást tettem magamnak kishitűségem miatt, hogy már-már elcsüggedtem, hogy az utolsó pillanatban majdnem visszatorpantam. Nézegettem kabátom leszakított gombjait, mint harcos a sebeit. Mindenkire rákerül a sor - mondogattam egy bölcs higgadt tapasztalatával -, csak meg kell várni. A jutalmat a földön nem adják könnyen, de végül mégis megkapjuk.

Most elfogott a vágy, hogy élvezzem diadalomat. Éppen ki akartam nyújtani zsibbadt lábaimat, hogy végre pihenjek és pihegjek, hogy végre föl is lélegezzem, szabadon és boldogan, amikor a kalauz odalépett ablakomhoz, kifordította az útirányjelző táblát, s ezt kiáltotta: „Végállomás.”

Elmosolyodtam. Lassan leszálltam.

1932

Fürdés

Fehéren sütött a nap.

Mint amikor éjjel fényképeznek és villanóport gyújtanak, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagörék, a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is. Az akácfa poros lombja pedig olyan fehér volt, akár az írópapír.

Fél háromra járt.

Suhajda ezen a napon korán ébredt. Lejött a tornác lépcsőjéről, a nyaraló udvarában levő parasztkertbe.

- Hová? - kérdezte Suhajdáné, amint a törökszegfűk között horgolt.

- Fürödni - ásított Suhajda, kezében egy meggyszín fürdőnadrággal.

- Ugyan, vidd el őt is - kérlete az asszony.

- Nem.

- Miért?

- Mert rossz - felelte Suhajda. - Mert haszontalan felelte, és szünetet tartott. - Nem tanul.

- Dehogynem - tiltakozott felesége, vállát vonogatva. - Egész délelőtt tanult.

A konyha előtt a lócán fölneszelt egy tizenegy éves fiú. Térdén összecusukott könyvet tartott: a latin nyelvtant. Vékonyka gyermek volt, haja rövidre nyírva nullás géppel. Piros tornaing rajta, vászonnadrág, lábán bőrsaru. Pislogott az apja meg az anyja felé.

- Hát - szólt hozzá Suhajda nyersen, fölvetve szigorú fejét -, mi az: *dicsérni fognak engem?*

- *Lauderentur* - rebegte a gyermek, gondolkozás nélkül, de előbb fölkel, mint az iskolában.

- *Lauderentur* - bólogatott csúfondárosan Suhajda -, *lauderentur*. Szóval a pótvizsgán is meg fogsz bukni.

- Tudja - mentegette az anyja -, tudja, de összezavarodik. Fél téled.

- Én kiveszem őt az iskolából - biztatgatta magát Suhajda -, bizony úristen kiveszem. Lakatosinasnak adom, bognárnak - maga se tudta, hogy indulatában mért épp ezt az iparágat választotta, amelyre egyébként sohase gondolt.

- Gyere ide, Jancsikám - szólt az anyja. - Ugye tanulsz majd, Jancsikám?

- Sírba visz ez a taknyos - vágott közbe Suhajda, mert a méreg fűszer volt neki, paprika -, sírba visz - ismételte, s élvezte, hogy a harag kitágította az ereit, jótékonyan elűzte délutáni unalmát.

- Tanulok - hebegte a fiú, hangtalanul.

Védelmet keresve megalázott semmiségében, az anyjára pillantott.

Az apját szinte nem is látta. Csak érezte. Mindenütt, mindenkor, gyűlöletesen.

- Ne tanulj - legyintett Suhajda. - Sohase tanulj. Fölösleges.

- De tanul - szölt az anya, s a gyermek fejét hóna alá ölelve simogatta. - Te pedig megbocsátasz neki. Jancsika - mondta váratlanul, minden átmenet nélkül -, hozd szépen a nadrágodat. Apa majd elvisz fürödni.

Jancsi nem értette, hogy mi történt, hogy mit jelent anyjának a közbelépése, mellyel a régóta húzódozó pörpatvart önkényesen, csodálatos gyorsasággal intézte. De azért fölrohant a tornácra. Onnan egy sötét kis szobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyzín fürdőnadrágot. Az egészen olyan volt, mint az apjáé, csak kisebb. Suhajdáné varrta mind a kettőt.

Az apa tétovázni látszott.

Anélkül hogy bármit mondana feleségének, megállapodott egy köszmétebokor mellett, mintha késlekedő fiát várná. Majd nyilván mást gondolt. Kiment a léckapun. A tó felé igyekezett, valamivel lassabban, mint máskor.

Sokáig kutakodott a fiú.

Jancsi a második gimnázium évváró vizsgáján megbukott a latinból. Ezen a nyáron pótvizsgára készült. Minthogy azonban a tanulást a szünidőben is félvállról vette, apja büntetésből eltiltotta őt a fürdéstől egy hétre. Még két fürdéstelen napja lett volna. Most meg kellett ragadnia az alkalmat. Lázasan hányta széjjel a ruhákat. Végre megtele a fürdőnadrágot. Be se csomagolta, lobogtatva hozta ki az udvarba. Ott csak az anyja várta. Fölágaskodott hozzá, hogy sebtében csókot leheljen az édes, imádandó arcra, s apja után iramodott.

Anyja utána kiáltott, hogy később majd ő is lejön a partra.

Suhajda vagy húsz lépéssel haladhatott előtte a gyalogösvényen. Jancsi borsaruja, amint futott, tapsikolta a port. Hamar utolérte őt az ördögcsérnaösvénynél. De néhány lépéssel előbb lassított, óvatosan lopakodott melléje, mint a kutya, még mindig nem lévén bizonyos, vajon nem kergetik-e vissza.

Az apa egy szót se szölt. Arca, melyet a gyermek olykor oldalvást, gyors pillantással kémlelt, zárt volt és merev. Fejét fölshozta, a semmibe nézett. Úgy rémlett, észre se veszi őt, nem törődik vele.

Jancsi, akit az iménti örömhír fölpezsdített, most elszontyolodott, búsan lépegetett, szomjúságot érzett, inni akart, szükségére menni, szeretett volna visszafordulni, de félt attól, hogy apja megint rárivall, s így a helyzetet, melyet csatlakozásával teremtett, a rosszabbtól való félelmében vállalnia kellett.

Várta, hogy mi történik vele.

Az út a nyaralóktól a tóig mindössze négy perc. Siralmas fürdőhely volt ez, villany és minden kényelem nélkül, a köves zalai parton, erősen harmadrendű. Szegény hivatalnokok nyaraltak itten.

Künn az udvarban eperfák alatt nők, férfiak egy ingben, mezítláb görögdinnyét, főtt kukoricát rágsáltak.

Suhajda az ismerőseinek régi nyájas hangján köszönt, amiből a gyerek - a harag e boldog fegyverszünetében - azt következtette, hogy nem is annyira dühös, mint mutatja. Később azonban az apa homloka ismét kegyetlenné vált.

Tücskök ciripeltek a napfényben. Már feléjük lengett a víz édesen rothadt szaga is, már feltűnt a korhatag fürdőépület is, de Suhajda nem beszélt.

Istenesné, a fürdősasszony, aki kontyát piros pipisz kendővel kötötte át, kinyitotta kabinjaikat, beengedte őket: az elsőbe az apát, a másodikba, melyben Suhajdáné szokott öltözködni, a fiút.

Kívülük nem is tartózkodott más a parton, csak egy legény. Az ott valami döglött lélekvesztőt tatarozott. Rozsdás szögeket egyengetett a földön.

Jancsi előbb vetkőzött le.

Kijött a kabinjából, de nem tudott mit csinálni, nem mert az áhított vízbe menni. Zavarában a lába fejét nézegette. Amíg apja elkészült, ezt szemlélte nagy figyelemmel, mintha először látná.

Suhajda meggyzín fürdőnadrágjában lépett ki, egy kissé potrohosan, de izmosan, föltárva fekete szőrös mellét, melyet a gyermek mindig megbámult.

Jancsi rátekintett, hogy szeméből olvasson. De nem látott semmit. Az aranykeretes csíptető üvege nagyon villogott. Pironkodva nézte, hogy megy apja a tóba.

Csak akkor somfordált utána, amikor Suhajda hátraszölt:

- Jöhetsz.

Követte őt, egy lépés távolságból. Nem mártotta meg magát, nem úszkált békatempóival, mint szokta. Csak botorkált a nyomában, valami bátorítást várva. Suhajda ezt észrevette. Félvállról, mogorván mellének szögezte a kérdést:

- Félsz?

- Nem.

- Akkor mit mamlaszkodsz?

Annál a cölöpnél álltak, ahol a gyermeknek a csecsbimbójáig ért a víz, az apjának pedig valamivel följobb, mint derékig. Mind a ketten lekuporodtak, nyakig merültek, élvezték a lanyha tó cirógatását, mely almazölden, tejszerűen pezsgett körülöttük.

Suhajdában a jó érzéstől ingerkedő, játékos kedv ébredt.

- Gyáva vagy, barátom.

- Nem.

Máris megragadta a fiát, két karjába nyalábolta, s belevetette a vízbe.

Jancsi röpiült a levegőben. Farral toccsant a tóba. A víz kinyílt, aztán rejtelmes zúgással, háborogva csapódott össze fölötte. Néhány másodpercig tartott, míg kievíckélt. Orrán-száján prűszkölöte a vizet. Két öklével nyomigálta a szemét, mert nem mindjárt látott.

- Rossz? - kérdezte az apja.

- Nem.

- Akkor még egyszer. Egy-kettő - és ismét magához ölelte a gyermeket.

Suhajda, amikor azt mondta: "há-rom", nagyot lendítet rajta, elhajította, körülbelül arra a helyre, ahová előbb, de mégis valamivel messzebb, a köteleket tartó cölöp mögé, úgyhogy nem is láthatta, amint fia egyet bukencezve, hátraszegett fövel, kitárt karral lefelé zuhant a vízbe. Ezért hátra is fordult.

Szemben vele a somogyi part nyúlt el. A tó tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné tükrét gyémántsáznnyal.

Néhány pillanatig várt, amint előbb.

- Na - mondta végül bosszankodva. Aztán fenyegetően, rekedten: - Mit ízelsz? Ne komédiázz.

De senki se válaszolt.

- Hol vagy? - kérdezte valamivel emeltebb hangon, és fürkészett közellátó szemével előre-hátra, jó messzire, hátha ott bukott föl, Jancsi tudniillik kitűnően tudott úszni a víz alatt is.

Amíg azonban Suhajda mindezeket véghezvitte, úgy érezte, hogy már több idő múlt el, mint az előző lebukás és fölmerülés között. Sokkal több idő múlt el.

Hatalmasan megriadt.

Fölugrott, lábolta a vizet, gyorsan, hogy ahhoz a ponthoz érjen, ahol a fia valószínűleg a vízbe pottyanhatótt.

Közben egyre kiabálta:

- Jancsi, Jancsi.

Azon a ponton a cölöp mögött se találta. Erre két karjával hadarni kezdte a tavat lapát módra. Kotorta fönn és lenn, rendszertelenül, próbált a tó fenekére nézni, a zavaros víz azonban arasznyira sem engedte át tekintetét. Belemártotta eddig száraz fejét, szemét a csíptető üvege mögött kimeresztette, mint a hal. Kereste, kereste, mindenhogyan, az iszapba hasalva, könyökölve, guggon, újra és újra, körben forogva, oldalt billentve, módszeresen számon tartva minden talpalatnyi helyet.

De sehol se volt.

Mindenütt csak a víz volt, a víz ijesztő egyformasága.

Öklödve tápáskodott föl, mély lélegzetet vett.

Amíg lenn búvárkodott, homályosan azt remélte, hogy közben fia már kibukott, hogy kacagva áll majd előtte a cölöpnél vagy távolabb már, talán kabinjába szaladt fölöltözködni. Most azonban tudta, hogy bármily hosszúnak is látszott az idő, ő csak egy-két pillanatig maradt a fenéken, s gyermeke nem mehetett ki a tóból.

A víz fölött olyan nyugalmat látott, olyan közönyt, amilyent eddig nem bírt volna elképzelni.

- Hé - üvöltött a part felé, s tulajdon hangját sem ismerte föl -, nincs sehol.

A legény, aki a lélekvesztőt szögezgette, tenyerével tölcseért csinált füléhez.

- Tessék?

- Nincs sehol - hörgött belőle a kétségbeesés.

- Kicsoda?

- Nem találom - ordította torkaszakadtából -, segítség.

A legény az evezőpadra tette a kalapácsot, lerúgta nadrágját - nem akarta összevizezni -, és a tóba lépett. Vágtatott, de úgy tetszett, kényelmesen jön. Suhajda addig még néhányszor lebukott, a vízbe térdelt, tovább haladt, hogy más irányban is keresse, aztán a távolságtól megrémülve, visszatért ahhoz a helyhez, melyet mintegy őrzött. A cölöpbe fogózkodott, hogy el ne szédüljön.

Mire a legény odaért, Suhajda elbódulva zihált. Nem tudott értelmesen felelni kérdéseire.

Mind a ketten csak ide-oda ténferegtek.

Istenesné a parton kezét tördelte.

Kiabálására húszan-harmincan össze is csődültek, csáklyákat, hálókát hoztak, sőt egy csónak is megindult a szerencsétlenség színhelyére, ami igazán fölösleges volt, hiszen a sekély víz itt nem lephetett el senkit.

Hamarosan híre futamodott a környéken, hogy "valaki a vízbe fulladt". Már mint tény.

Ebben a pillanatban Suhajdáné a parasztkertben a törökszegfűk között abbahagyta a horgolást. Fölkelt, a sötét kis szobába ment, ahol előbb Jancsika a fürdőnadrágját keresgélte, s az ajtót bezárva, elindult a part felé, amint megígérte neki.

Lassan lépegetett nyitott napernyője alatt, mely a tűző fény ellen oltalmazta. Azon gondolkozott, fürödjék-e. Elhatározta, hogy ma nem fürdik. De amikor az ördögcérnasövény felé érkezett, gondolatának fonala egyszerre megszakadt, összegomolygott, napernyőjét becsukta, szaladni kezdett, s szaladt egész úton, amíg a fürdőépületig nem jutott.

Itt már két csendőr állott meg a mormoló tömeg, többnyire parasztasszonyok. Sokan sírtak.

Az anya tüstént megértette, mi történt. Jajveszékelve támolgott a partra, a zárt csoport felé, melynek közepén kisfia feküdt. Nem engedték oda. Egy székre ültették. Ájzuldozva kérdezgette, hogy él-e még.

Már nem élt. Több mint egy negyedórai kutatás után bukkantak rá, közvetlen a cölöp mögött, ahol apja állott, s mire kihúzták, a szíve nem dobogott, szembogarának fényérzékenysége megszűnt. Az orvos tótágast állíttatta, rázta belőle a vizet, fölpolcolta a mellkast, mesterséges légzést alkalmazott, tornáztatta a kis, halott karokat, sokáig, nagyon sokáig, majd percenként hallócsővel figyelte a szívet. Az nem indult meg. Erre műszereit táskájába dobta, és elment.

Ez a halál, mely hirtelenül jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, oly örökkévaló, oly szilárdul megformált és meredt, mint a földgolyó legnagyobb hegyláncolatai.

Az anyát parasztszekéren szállították haza. Suhajda még mindig meggyszín fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csíptetőjéről csurgott a víz, a könny. Eszelősen sóhajtozott.

- Jaj nekem, jaj jaj.

Ketten támogatták föl. Kabinjába vezették, hogy végre felöltözzék.

Még három se volt.

1925

TENGERSZEM

(LATIN ARCÉLEK)

AURELIUS

Kora reggel egy öregúr sietett föl a császári palota lépcsőin. Vörös cipőt viselt, négy bőrszíjjal, félhold alakú elefántcsont pánttal. Tógáján széles bíborszalag volt. Ujján aranygyűrű.

A testőrök látták, hogy szenátor. Szó nélkül beengedték.

Aurelius már rég fölkelte. Hajnal óta mosdatlanul, borzas szakállal írt. Csak ujjatlan tunika volt rajta, mint holmi kézművesen.

A jelentkezőt színe elé bocsátotta. Meztelen karját üdvözlésre lendítette.

Marcellus izgatottan beszélt:

- Segíts, császár.

- Mi baj?

- Eltűnt a fiam.

- Avidus?

- Ő, császár, a tizennégy esztendő fiam. Tegnap reggel láttuk utoljára. Éjjel nem is hált otthon. Most hallottam a fórumon, hogy este a praefecturára vitte az őrzőjárt.

- Jártál ott?

- A parancsnok nem akarja kiadni.

- De mit művelt?

- Fogalmam sincs. Segíts, Marcus Aurelius. Az édesanyja sír. Küldd haza nekünk a kis Avidust.

Zavaros idők voltak ekkor Rómában, a Tiberis áradása, a sáskajárás, a döghalál, a kvád és markomán hadjáratok után.

Marcellus kérlelve meresztette a császárra rövidlátó szemét. A császár nézte öreg barátját. Megnyugtatta őt, átölelte, aztán útnak bocsátotta.

Értésítette az éjjeli őrség parancsnokát. Egy százados lóhalálban nyargalt hozzá.

- Mi történt?

- Este kilenc felé - jelentette a százados - a Mars Ultor temploma körül - abban a sikátorban, ahol gyanús bűbájosok és bálványozók is laknak -, láрма támadt. Az őrzőjárt elfogott egy fiatalembert. Tizenhat éves lehetett.

- Tizennégy.

- Ez egy madarat tartott a kezében, egy csókát. Öt-hat siheder rohant utána. El akarták tőle venni. Ő nem engedte. Azok visongtak: "Tolvaj, tolvaj."

- Játsoztak.

- Bizonyára. De a sötétben, a porban, a zajban nem lehetett tájékozódni. Csoportosulás keletkezett. Már a felnőttek is ordítottak. Az őrzőjárt - parancs szerint - beavatkozott. Körülvették őket. A fiú torkaszakadtából kiabált, hadonászott, ellenkezett. Végül az őrségre vitték.

- Engedd szabadon.

- A fiú - folytatta a százados, lassítva beszédét - oly kihívó magatartást tanúsított, hogy egyik ő - Sextus - kénytelen volt lándzsáját használni.

- Megsebesítette?

- Meg.

- Hol?

- A feje búbján. Éjfél után tartottam szemlét az őrségen. Akkor már ájultan feküdt a földön. Sok vért vesztett. Fölmosattam. Egy lócára fektettem, én magam. Hajnal felé meghalt. A praefecturán van. Két ór vigyáz a holttestre.

Aurelius hátralépett. Avidusra gondolt, a kis Avidusra, az apjára meg az anyjára, akik hazavárják. Arcszíne megváltozott. De uralkodott magán. Ezt érezte: "a világ füst és köd".

Nyugodt szemrehányással vetette oda a századosnak:

- Ilyenek a te embereid?

Az nem válaszolt. Várta a császár rendelkezését.

Aurelius a földre pillantott. Így szólt:

- Hol az az őr? Látni akarom.

Három katona hozta be, gyorsan. Már nem volt nála lándzsája. Megfosztották tőle, mint a bűnösöket, akiket majd nemsokára végrehajtják az ítéletet.

Sextus óriás legény volt. Bőrsapkát hordott, bőrzekét. A bőrzekéből kifityegtek bütykös csuklói. Meredten állt a császár előtt.

- Te voltál?

- Én - mondta ércesen.

- Miért tetted?

- Mert rugdalózkodt.

- Tudod, hogy embertelenül és igaztalanul cselekedtél? Tudod, hogy mi vár rád?

- Tudom.

Sextus nemrég látta, hogy mi vár arra a római katonára, aki főbenjáró bűnt követ el. Kivezetik a kaszánya udvarára. A százados jelt ad, a zsoldosok nekiesnek, ütik botokkal, kövekkel, fustélyokkal, ahol érik, mindaddig, míg ki nem leheli páráját. Múltkor ő maga is lándzsával verte szét egy ilyen elítélt koponyáját.

Azért a szeme se rebbent, amikor elvezették.

A százados ott maradt, hogy átvegye a büntetésre vonatkozó rendelkezést.

Aurelius rápillantott. Egészen más, bizalmas hangon kezdte:

- Milyen katona ez?

- Kitűnő - felelte a százados. - A legjobb emberem - mondta, majd hozzátette: - volt. Végigküzdötte a kvád hadjáratot.

Aurelius sajnálkozó taglejtést tett. Utána a vállát vont. Ez volt a parancs.

A százados sarkon fordult, indult. Ekkor a császár visszaintette.

- Fedd meg - mondta. - Beszélj vele, értesd meg, hogy ez helytelen volt, és máskor elő ne forduljon. De ne bánts. Engedd szabadon.

Amikor a százados eltávozott, Aurelius lehunyta szemét. Szédelt a szomorúságtól és undortól.

"Mit hazudok majd a szüleinek? - gondolta. - Jaj, de ronda az élet. No mindegy. Minden elmúlik, mindent elfelejtenek."

Amíg így ingadozott a terem közepén, egy fiatalember közeledett feléje, egy sápadt, borotvált fiatalember, aki eddig a sarokban ült. Commodus volt, legidősebb fia. Aurelius újabban maga mellett tartotta, hogy beavassa az uralkodás titkaiba.

A fiú vékony ajkát mosoly fodorozta. Atyja évekkal ezelőtt Pannóniában, a Garam partján, egyenesen az ő számára jegyezte le főséges, nyájas gondolatait az emberszeretetről és az irgalomról. Most kaján öröm bizsergette mellét, hogy hazugságon kapja ezt az önsanyargató, bronzszakállú sztoikust, ezt az elviselhetetlenül tökéletes félistent.

- Hát meg se büntetted? - firtatta.

- Nem - szólt Aurelius, ki se nyitva a szemét, még mindig az elmélkedés révületében. - Ez a buta állat ártatlan, mert olyan, amilyen. Az áldozat is ártatlan, szegény. Vagy azt hiszed, jóvátehetünk egy hibát azzal, hogy másik hibát követünk el?

Most kinyitotta szemét. Keményen, hidegen folytatta:

- Ha elvenném az életét ennek a szerencsétlen fickónak, aki végre csak kötelességét teljesítette, olyan hibát követnék el, mely nagyobb lenne az övéénél is, mert ezzel alapjában tagadnám az Állam elvét, megingatnám a hitét a többi zsoldosnak, aki engedelmeskedik a parancsoknak, szövetségesévé, cinkosává válnék azoknak a fölforgatóknak, kik Keletről hozott jelszavakkal, Egyiptomból átláncolt hülye mesékkel támadnak a rend, az értelem, a latin szépség ellen, és arra törekszenek, hogy itt a világosság helyett a sötétség és zűrzavar uralkodjék, a bölcsék helyett a műveletlenek és piszkosak ítélkezzenek. Rettenetes napokat élünk, fiam. Egy világ recseg eresztékeiben. Meg kell mentenünk ezt a világot. Sajnálom a kis Avidust. De még jobban sajnálom ezt a világot, ezt a nagy és szép világot, mely annyi évszázadig fényeskedett bölcsseivel, szónokaival, költőivel, s most a sötétség felé gurul. Erő kell nekünk, erő. Az erőt onnan vesszük, ahonnan lehet: a természetből. Ez az őr is a természet vak ereje. Ösztönösen kegyetlen mindenkivel, aki ellenszegül neki: harctéren a kvádokkal, itt az országban a rendbontókkal, akik szét akarják rombolni, amit mi építettünk. Most durván és botorul cselekedett. De mennyi jót tett eddig ezzel a vadságával, és mennyi jót fog még tenni a jövőben, mikor ugyanezzel a vadsággal ront a gonosztevőkre, a tolvajokra, a gyilkosokra, az indiai gymnosophistákra, akik mindnyájunk ellenségei. Láttad, milyen elszánt? Láttad, hogy ment a halál elé, egy nyikk nélkül? Láttad szűk homlokát,

csontos markát, korlátolt, szurokfekete szemét? Hát azt hiszed, hogy ez azért a néhány rongy szeszterciusért szolgál, melyet zsold fejében kap, és nem azért a szörnyű élvezetért, hogy tomboljon és tiporjon, hogy pofozza a foglyokat, hogy véresre tépje a fülüket, hogy kedvére kegyetlenkedjék mindenkivel, akit - ma ezért, holnap azért - bűnösnek tartanak? Voltaképp ez az ő fizetése. Bizonyára elmebeteg. Ezért oly megbízható. De a babiloniak, a perzsák, a görögök - a finom görögök is - fölhasználták az ilyen elmebetegeket a maguk céljára, egy vélt nagyon jó érdekében, s ezt művelte minden nép, minden korszak, minden császárság, minden köztársaság, kivétel nélkül. Mit fintorgatsz az orrod? Undorodsz ettől? Én még jobban undorodom, fiam. Mi, akik gondolkozunk és érzünk, elfordulunk ilyesmitől. De, sajnos, szükségünk van rá. A belőle származó nyugalmat és biztonságot mindnyájan elfogadjuk és élvezzük. Hát nincs jogunk megvetni. Ez álszentség, hitvány keleti álszentség. Tiszták csak addig lehetünk, amíg gondolatainkkal játszunk. Mihelyt hozzányúlunk az élethez, tele vagyunk az élet förtelmes ellentmondásával, s kezünk csupa vér és csupa sár. Nekem ezt vállalnom kell, mert uralkodom, és majd neked is, fiam. Szomorú, hogy ilyen az emberi természet, de ilyen. Úgy látszik, ezen a földön az épelméjűek között csak az örültek tarthatják fenn a rendet.

1931

PAULINA

Az Aventinuson volt egy kurtakocsmá. Matrózok jártak oda éjszakánként, s piros bort iddogáltak.

Paulina, a kis maszatos konyhalány hordozta a tálakat. Vörös haja volt, és kék szeme.

Egyszer, amint elhaladt egyik asztal mellett a pörkölt hallal, valami kappadóciai hajóács ijedten a tunikájához kapott, és fölugrott.

- Hol a pénzem? Megloptak. Tolvaj - rivallt -, tolvaj.

Kavarodás támadt. Közben a tolvaj - egy hajóslegény - kerekét oldott.

- Ez volt - mondták többen, s körülvették Paulinát.

A lármára az utcáról két praetori katona rontott be, csörrenő karddal: az éji őrség.

Elővették a rabszolgalányt.

- Ide azzal a pénzzel.

- Nincs nálam.

- Akkor velünk jössz, babám.

- Nem - sikitott Paulina -, nem. Én ártatlan vagyok - s meg se moccanok.

- Indulj - vezényelt az egyik katona - az alacsony és kancsal -, s úgy meglökte a lányt, hogy az kitántorgott az utcára.

Ott megint csak állt, mint a cövek.

Erre a másik katona - a magasabbik - a karjához ért. - Ne nyúlj hozzám - ordította a lány. - Hagyj engem. Mert megharaplak.

A katona nevetett.

De amikor megragadta a karját, hogy előretuszkolja, a lány ráugrott, mint egy vadmacska, s végigkarmolta az orrát. A katona vére csurgott.

Most a kancsal próbálkozott. Paulina hirtelen feléje fordult. Arcul köpte.

- Disznók - sivalkodott, s kibomlott vörös haja, és izzott a kék szeme -, disznók. Emberek, segítsetek. Emberek, én egész nap dolgozom, szegény vagyok, ártatlan, esküszöm az anyám sírjára, és édesanyám sírjára, ártatlan. Emberek, emberek.

Az emberek, akik a csöndes nyári éjszakában ballagtak, ámulva nézték a két zsoldost. Dulakodtak a lánnyal, ököllel-karddal verték. Mégse bírtak vele.

Aztán fölnyalábolták, s úgy vitték.

- Dögök - üvöltött a levegőben, kalimpálva lábaival -, dögök. Öljetek meg. Gyilkoljatok. De azért kikiabálom, hogy ez a ronda, ez a kancsal, múltkor a kocsmában meg akart ölelni. Gazemberek, gazemberek. Mindnyájan gazemberek. Minden zsoldos gazember. Az uratok, Caesar is gazember. Caesar is gazember. Jupiter - hadonászott a kezeivel az üres égbolt felé.

A szörnyű ordításra, mely nem csitult Róma utcáin, fölébredtek az emberek. Hálóköntösben, papucsban csoszogtak a kapuk elé, s hallgatták ezt a vad rikácsolást, a hangot, az óriás hangot, mely utcáról utcára haladt a rabszolgalánnyal együtt. Sárga telehold lebegett a Colosseum fölött.

Amikor Mutius Argentinusnak, a sztoikus bölcsnek villája elé értek, a lány még mindig átkozódott, dühöngött. Hangja el nem rekedve rikoltzott az éjszakában.

A bölcs ezen a kései órán Rufusszal, a költővel csevegett az atrium szökőkútjánál.

Mind a ketten fölálltak a márványpadról, s bámultak, míg a jajveszékélő némbert el nem cipelték. De hangját még azután is sokáig hallották a sötét kis utcákból.

- Miért kiabál? - kérdezte a bölcs. - Mit akar?

- Igazságot - felelte a költő.

- Nevetséges - jegyezte meg a bölcs. - Minden indulat nevetséges.

- Minden indulat fönséges - szólt a költő. - Milyen fönséges volt ez a lány, milyen hatalmas. Aki haragszik, az, akinek igaza van, hatalmas. Ennek a lánynak is igaza lehet.

- Miért gondolod?
- Mert úgy haragudott.
- Mit ér vele? - kérdezte tűnődve a bölcs. - Az őrszobában majd agyba-főbe verik. Vagy el se jut odáig. Belölik a Tiberisbe.
- Az mindegy - mondta a költő. - Az igazság az utcán ment, és ordított. Mi pedig meghallottuk a szavát. Fölríadtunk ágyunkból, nem bírunk többé aludni, nem tudjuk folytatni előbbi vitánkat. Róla gondolkozunk. Az igazságról. Lásd, még mindig erről beszélünk. Ez is valami.

1929

Tengerszem

- Te - mondta az asszony hirtelen, és megállt a hegyi ösvényen. - Emlékszel? Volt itt valami.
- Emlékszem - mondta a férfi.
Mindkettőjüknek kitágult a szemük, mint akik visszanéznek, egy emlékre bámulnak és ugyanazt látják.
- Egy vendéglő - rajongott az asszony. - Egy pompás, ragyogó, európai vendéglő. Aztán egy nagy-nagy üveges tornác. Aztán egy üvegajtó, egy óriási üvegajtó.
- Igen - szólt a férfi. - Ott reggeliztünk egyszer. A tengerszemre nézett. De az az épület följebb van. A hegytetőn van.
Húsz évvel ezelőtt jártak itt, együtt.
Lassan ballagtak föl a hegyre, a lila csillagfürtök között, hogy megkeressék.
Csakugyan fenn a hegy tetején volt az az épület: kétemeletes, szürkére meszelt ház. Sarkán valami csemegekereskedés vagy falatozó, ahol hideg csirkét, málnaszörpöt, gyümölcsöt árultak. Ezt fölismerték.
Bementek a hátsó kapun. Ide-oda tévedezve a sötét folyosón, végre kiértek a napfényes tornácra, az üveges tornácra, ahonnan a tengerszemre látni.
- Ez nem az - állapította meg az asszony azonnal. - Az nagyobb volt, sokkal nagyobb.
- Nagyobb és szebb - tette hozzá a férfi.
Az üveges tornácon néhány vendég uzsonnázott, levelezőlapot írt, kirándulók, hátizsákkal.
Megszólították az öreg pincért:
- Nincs itt egy másik tornác is?
- Nincs, kérem.
- Ez volna az? - bámultak egymásra. - De itt valami változás van. Mondja, közben nem alakították át?
- Nem, kérem.
- Szinte hihetetlen. Így volt ez mindig?
- Így, kérem.
Mindenesetre leültek. Fagyaltot rendeltek.
Amikor a pincér hozta a fagyaltot, tovább vallatgatták.
- És hol az ajtó, az üvegajtó?
- Melyik üvegajtó? - kérdezte a pincér.
- Az az üvegajtó, az az óriási üvegajtó - és kezükkel, karjukkal mutatták, hogy milyen óriási.
- Itt csak egy üvegajtó van - válaszolt a pincér. - Ez - és rábökött.
Éppen előtte ültek.
- Érdekes - csodálkoztak. - Nem is vettük észre.
Kis üvegajtó volt ez, rozoga, kopott, s apró üvegtáblákkal berakva. Ízléstelen, zöldre festett vasrácsok keretezték. Rámeredtek, gyötrődve, mert a szó szoros értelmében fájtnak a távlat ilyen eltolódása. Mint egy álomképre meredtek rá, mint az ifjúkorukra meredtek rá. Nem ismerték föl. Tanulmányozták, hol nyílik, hová lehet eljutni ezen az üvegajtón.
- Lehetetlen - erősködött az asszony. - Teljesen lehetetlen.
- Pedig nyilván ez lesz - mondta a férfi. - Az ember, kérlek, téved. Különösen annyi idő után. Az ember, kérlek, csalódik.
Most elmosolyodtak azon, hogy hajdan, húsz évvel ezelőtt, milyen szépnek, csodálatosnak, tündérinek látták ezt a helyet. Kacagtak csacsiságukon, tapasztalatlanságukon.
- Hiszen otthon még a mi üvegajtónk is nagyobb - állapította meg a férfi. - Sokkal nagyobb.
- Nagyobb és szebb - tette hozzá az asszony. Kanalazták fagyaltjukat. Nem szóltak semmit. Hallgattak.
Egyszerre mind a ketten azt érezték, hogy megöregedtek.
Nincs többé öncsalás, káprázat, mely megszépíti a dolgokat. Minden olyan, amilyen. Ezután már csak a világtól várhatnak még valamit. Maguktól semmit. De mit adhat a világ? Legföljebb ilyen szegényes, nem is egészen tiszta üvegajtót. Az élet elmúlt.
Az asszony elővette kezitükrét. Némán szemlélte benne az arcát. Ráncokat fedezett föl homlokán, a szeme körül, az eddig ismeretlen ráncokat. Sápadt volt és fáradt. Száját kipirosította.
A férfi, aki költő volt, kitekintett. Nézte a tengerszemet, a tengerszem jéghideg, borzongó, tintafekete vizét, melyen egyetlen vérvörös acélladik libegett.

Dühösen összemorcolta szemét, és mint mindig, amikor bosszús volt, egyetlen vigasztalására, a munkájára, a mesterségére gondolt.

– Nézd – szólt az asszonyhoz. – Én alapjában utálok azokat, akiket az irodalomtörténet nyilván vak félreértésből „nagy költők”-nek nevez. Ezek többnyire hetet-havat összehordanak, jósolnak, prédikálnak, harsognak, dörögnek, mint a tenger. Olyan meddő, olyan ihatatlanok is, mint a tenger. Hidd el, a kevés több. Mennyivel több ennél a tökéletes, ha csipetnyi is. Nem figyelsz ide?

– De – bólintott az asszony, pedig egyáltalán nem figyelt oda, mert még mindig a kezítükrére hajolt, elégedetlenül.

– Tudod mit? – folytatta a férfi, aki szintén nem figyelt az asszonyra. – Ezután én inkább kis költő akarok lenni. Nem nagy. Olyan kicsiny, mint ez a tengerszem. És olyan mély.